

Úvodem

Osvícenství s bezvýhradnou vírou v rozum je označováno za epochu, v níž se zrodil moderní duch. Člověk se ocitá ve světě, ve kterém již nejsme v ruce Božích. Vše závisí na individuálních schopnostech, vůli a v neposlední řadě na vzdělání každého jednotlivce. S tím souvisela i snaha reformovat společnost. Dobovým ideálem byla vzdělaná a ušlechtilá lidskost, dobovým typem šlechtic ducha, člověk, který není vznešeného původu, ale vyniká vzděláním, dobrým vychováním, obratným společenským vystupováním, znalostí cizích jazyků, ušlechtilými zájmy a ryzím charakterem. V Anglii byl tímto „šlechticem ducha“ gentleman, v Německu „Biedermann“, v Čechách pak „šlechtník“.

U nás se tento ideál pokoušeli uskutečnit dva němečtí profesori, kteří ve druhé polovině 18. století přednášeli na pražské univerzitě tzv. „krásné vědy“ („schöne Wissenschaften“) a estetiku: Carl Heinrich Seibt a August Gottlieb Meißner. Oba se významně podíleli nejen na reformách školství, na prakticky orientované výchově studentů, ale určovali také nezanedbatelnou měrou politický a kulturní život v Čechách a výrazně ovlivnili i první generaci našeho národního obrození.

Ztráta horizontu spravedlivé odplaty na „onom světě“ vedla k legitimizaci pozemského štěstí. Touhu po nebeském ráji nahradilo putování po pozemských zahradách, symbolicky chápaných jako cesta duše k sobě samé. Moderní člověk se již neupínal k věčnosti, ale snažil se prožít dlouhý a krásný život na tomto světě, neodřikal se úspěchu, blahobytu a jiných světských požitků. Návody k tomu poskytovaly různé praktické estetiky. U nás již od konce 18. století dosáhlo velké obliby osvícenské učení Christophu Wilhelma Hufelanda o tom, „jak si prodloužit život“, a to zdravou životosprávou; toto „umění“ bylo posléze redukováno na „makrobiotiku“. Velmi populární byla v českých zemích, a to především u Němců, biedermeierská kalobiotika Wilhelma Bronna, učení, jak si uspořádat život podle zákonů krásy, podobně jako umělecké dílo. O to se v praxi snažil svým životním stylem i kulturními aktivitami v době předbřeznové Antonín Veith, pán na Liběchově, který ze svého panství učinil centrum krásného žití, kde se setkávali významné osobnosti vědeckého, uměleckého, kulturního i politického dění v Čechách (Bernard Bolzano, František Příhonský, František Matouš Klácel, František Palacký, Karl Egon Ebert, Ludwig Schwanthaler, Josef Navrátil, Václav Levý aj.). Menší pozornosti se pak v Čechách těšila „soumračně“ biedermeierská praktická estetika rakouské-

ho lékaře Ernsta Feuchterslebena, upozorňujícího v jeho dietetice na osamělost moderního člověka, který se již nemůže opírat o víru v cosi vyššího, o soubor zvyků a po staletí neměnných morálních norem, který sice žije v poměrném vnějším blahobytu, ale zároveň ve vnitřních úzkostech, existenciální nejistotě, což může vést až k duševním chorobám.

Osvícenství je dále spjato s neobyčejným rozkvětem estetiky jako nově pojmenované vědní disciplíny, která se oddělila od filozofie. Její zakladatel Alexander Baumgarten v polovině 18. století charakterizoval předmět estetiky jako teorii smyslového vnímání a obrazotvornosti. Krásu pak definoval jako smyslově poznanou dokonalost, která je poznávána prostřednictvím „temných představ“. „Temnost“ tohoto způsobu poznávání světa vedla ke kritice smyslovosti, která je i základem dvou estetických spisů pražského rodáka Bernarda Bolzana z poloviny 19. století, doceněných však až ve druhé polovině 20. století, kdy byl tento pražský rodák, geniální filozof, matematik a logik, uznán i za předchůdce řady moderních estetických metodologií (např. jeho řešení vztahu části a celku se promítlo do formalismu a strukturalismu, jeho upozornění, že různí vnímatelé vnímají totéž dílo různě, a to v závislosti na vzdělání, minulých zkušenostech i konkrétních okolnostech, anticipovalo fenomenologickou a recepční estetiku, jeho logická analýza výrazových prostředků, které mají k dispozici různé umělecké druhy, vedla k velmi přesnému předjímání cest moderního umění: jako první upozornil na význam fotografie, předvídal „hudbu pro oči“ či výtvarné umění v pohybu – mobily).

Jeden z nejvýznamnějších ludologů první poloviny 20. století Johan Huizinga ve své knize *Homo ludens* konstatoval, že 18. a 19. století od nás není tak vzdáleno, abychom s určitostí mohli rozlišit mezi vážností a hrou, mezi tím, co je hraná vážnost a co je vážná hra. Přiznám se, že práce s dobovým materiálem, luštění pseudonymů (někdy, jako v případě Wilhelma Bronna, marných), problém se smyšlenými jmény, které odkazují k různým tradicím a ideálům, skrytá zednářská symbolika, někdy vtíravé podezření, že se jedná o záměrnou mystifikaci a všudypřítomný, ne právě prvoplánový humor, mne přivedly k názoru, že herní aspekt byl v tomto období neobyčejně důležitý. I více méně veselé vzpomínky pamětníků na „krásný život“ v době předbřeznové nám připomenou spíše dětské snění, hru, divadlo než „pravdivý obraz života“.